

אהבה ודמוקרטיה

מרדכי רימור

יחסי הורים-ילדים בגיל הינקות הם הבסיס לאהבה, לזוגיות ולהתחברות בין בני אדם ברמה אישית וחברתית. ניתוח פסיכולוגי, סוציולוגי ואבולוציוני מראה שאנו בתחילת עידן חדש. הדמוקרטיה המערבית בצורתה הנוכחית המבוססת על קפיטליזם דורסני, שלטון השכלתנות והנוהל, אינדיבידואליזם, טכנולוגיה ורב-תרבותיות משתנה באטיות - עקב ערכים בלתי מתאימים לאהבה ולהתחברות בין בני אדם - למבנה חברתי חדש: התחברות ואוניברסליות. הבסיס למבנה זה הוא הרגשות החיוביים ובמרכזם - אהבה.

מחקרי בולבי ואינסוורס (לדוגמה Ainsworth, 1979; Bowlby, 1985) מרחיבים תוצאות אלה לגבי בני אדם. המחקרים מראים שדמות קבועה המטפלת בתינוק בחודשי חייו הראשונים ויצירת קשר הדדי ביניהם הם קריטיים להתפתחות הפיזית והנפשית של התינוק וליכולת ההתקשרות שלו כמבוגר בהמשך חייו, במיוחד קשרי האהבה בזוגיות. הבסיס האבולוציוני של הקשרים הבוגרים מתבטא גם בסוגי האהבות הזוגיות בין המינים.

בבדיקת סוגי זוגיות בתרבויות שונות (Buss, 1999; Hatfield & Rapson, 1996) נמצאו שני סוגי קשרים בסיסיים: אחד הוא משיכה ראשונית ועזה, מה שמכונה התאהבות, אהבה של תשוקה, passionate love: קשר אקסטטי, בלתי רציונלי, רגשי וסוער, המלווה בתחושות תלות וניתן למדידה ולזיהוי הורמונלי - הפרשה גבוהה של סרטונין במערכת הלימבית והתנהגות של חוסר מנוחה. המטרה האבולוציונית היא לאחד מינית שני בני אדם שעד עתה לא היה ביניהם קשר במטרה לגרום לפעולת הפרייה והבאת צאצאים. אין זו פעולה הגיונית. שני אנשים זרים נמשכים ודבקים זה בזה עד לאינטימיות גופנית. קיימת הסכמה בין החוקרים המקבילים קשר זה - על סמך נתונים אמפיריים - לקשר התלות של היילוד לאמו בילדות המוקדמת. כמבוגרים כך אנו תלויים במי שאנו מאוהבים בו או בה.

סוג שני מתבטא בפיתוח אינטימיות רגשית וקוגניטיבית עמוקה בין בני הזוג, למרות ירידה במשיכה הרגשית הראשונית של ההתאהבות. סוג זה מכונה אהבה זוגית, companionate love. הרגשות כאן מאופיינים בתחושה של ידידות עמוקה, אינטימיות, אחריות ואכפתיות. גם זאת ניתן למדידה מבחינה הורמונלית - הפרשה מוגברת של אוקסיטוצין, הורמון אחראי על התנהגות מעודנת של דאגה לזולת. קשר זה שומר על יציבות רגשית בין בני הזוג למשך מספר שנים ומאפשר גידול משותף של היילוד הפגיע בשנות חייו הראשונות והוראת מיומנויות בסיסיות לצאצא. גם כאן יש הסכמה בין החוקרים המקבילים קשר זה - על סמך נתונים אמפיריים - ליחס האם כלפי הילד בילדות המוקדמת, יחס של דאגה לשלמו הפיזי והנפשי. כמבוגרים כך אנו אוהבים את בני זוגנו ככל שהקשר מתמשך ומתפתח. זאת, במקביל לתלות שאנו חשים כלפיו או כלפיה.

מודל היקשרות שבמרכזו האהבה נמצא בכסיס מניע ההתחברות (affiliation) בין בני אדם בקבוצות ובחברות. מניע ההתחברות משמש כ"דבק" בסיסי הבונה את החברה האנושית. חלק ניכר מחיינו הנפשיים כבוגרים החיים בחברה, בנוי מניסיונות שחזור חלקיים של הסימביוזה הראשונית בגיל הינקות להורה המטפל: שאיפה לחסות, לקשר, להגנה, ובריחה מבידודות. כך אנו נקשרים לידידים, לקבוצה, לעם, לעדה, לדת, להרגלי שגרה בחיינו, למקצוע, ליצירה, ולעמים אף לאלכוהול ולסמים (פרום, 1972).

מטרת המאמר היא להראות, על סמך ניתוח פסיכולוגי, סוציולוגי ואבולוציוני שאנו בסיום עידן הפוסט-מודרניזם ובתחילת עידן חדש. הדמוקרטיה המערבית בצורתה הנוכחית המבוססת על קפיטליזם דורסני, שלטון השכלתנות והנוהל, אינדיבידואליזם, טכנולוגיה ורב-תרבותיות מראה סימני התפוררות. מבנה חברתי חדש מתעורר: התחברות ואוניברסליות. הבסיס למבנה זה הוא הרגשות החיוביים ובמרכזם - אהבה.

המאמר מחולק לארבעה חלקים. בראשון נעקוב אחרי הבסיס הפסיכולוגי של יחסי אנוש שהוא אהבה והתחברות. בשני נציג ערכים הרסניים של התרבות המערבית הנוגדים את הבסיס הפסיכולוגי הזה. בשלישי נעקוב אחר התפתחות מבנה חברתי חדש שמבשר עידן חדש. הרביעי עוקב אחר התאמה אבולוציונית של מבנה חדש זה לכיוון התפתחות האנושות. נסיים במספר מסקנות.

בסיס פסיכולוגי-התפתחותי לאהבה ולהתחברות

קיימת הסכמה רחבה בפסיכולוגיה באשר לחשיבות יחסי אם-ילד בגיל המוקדם - מנגנון ההיקשרות (attachment) - עבור התפתחות יכולת האדם לאהוב ולקשור קשרים (Bowlby, 1985). מנגנון ההיקשרות הוא מנגנון אבולוציוני של יצירת קשר הדדי בין הרך הנולד הפגיע וחסר האונים לבין ההורה, בדרך כלל האם, הדואג לו. מנגנון זה חיוני להגברת סיכויי ההישרדות של התינוק. האם חשה צורך עז לתת, לגונן, לפתח ולהגיב ליילוד ולקשת צרכיו הנפשיים והפיזיים. התינוק חש מחד תלות עמוקה פסיכולוגית ופיזיולוגית באם, ומאידך מפנים את התנהגות האם המגוננת והאכפתית ומזדהה עמה. כך נטבעות באישיות להמשך החיים שתי תכונות בסיסיות: תלות בזולת הנמצא עמנו בקשר והצורך לדאוג לזולת ולגונן עליו. זה בסיס ההגדרה הפסיכולוגית לאהבה. תלות ודאגה, או אכפתיות, מתבטאים ביחסינו עם בני אדם בכלל והאינטימיים בפרט. כבוגרים הנמצאים בקשרים עם אחרים, אנו תלויים בהם וכו-זמנית דואגים לרווחתם (Hatfield & Rapson, 1996). קשר הדדי זה, כאשר מיתוספת לו משיכה גופנית, משמש דבק עז ואיתן לבניית אהבה זוגית וקן משפחתי.

מחקרים רבים על בעלי חיים ובני אדם מכססים מודל זה אבולוציונית. לדוגמה, מחקרי לורנץ (1981) על הטבעה (imprinting) בבעלי חיים, מראים שתקופת ראשית החיים - הנמדדת בימים ולעתים אף בשעות - משמשת כ"תקופה קריטית" (critical period) שבה נוצר קשר בין היילוד לבין האם בעצם הקרבה הפיזית ביניהם. ללא קרבה, או אם היא מאחרת לבוא, הקשר לא ייווצר. מחקרי הרלו (Harlow & Harlow, 1966) על גורי קופים מצביעים על חשיבות נוכחותו של ההורה והמגע הגופני בינו לבין היילוד בראשית החיים. אין די בהאכלה עצמה לשם יצירת הקשר בין היילוד להורה, ובאשר להתפתחות יכולתו של היילוד ליצור קשרים יציבים ואכפתיים בהמשך חייו כבוגר.

ערכי התרבות המערבית אינם מתאימים לאהבה ולהתחברות

לעומת מניע ההתחברות הטבוע בנפש האדם והבנוי על היקשרות (attachment) אנושית, ערכי התרבות המערבית שונים ואף נוגדים לו. ניתוח הסיבות לכך חורגות מהיקף המאמר הנוכחי. דיון מעניין בסוגיה מביא יובל נוח הררי (2011, עמ' 310-350). בסעיף הנוכחי נראה שערכי המערב, שהתפתחו במשך כארבע מאות שנה אחרונות הכוללות את העת החדשה, המודרנית והפוסט-מודרנית - אינם מתאימים ליסודות האהבה וההתחברות שבמבנה נפשנו.

תפקיד ערכים חברתיים הוא לשמור על יציבות החברה, ליכודה וזהותה. בבדיקת הערכים, או ה"מיתוסים", ה"אידאולוגיות", בעגה הסוציולוגית, של התרבות המערבית מתגלית תמונה הרסנית ומעוותת שאינה משקפת את טבענו ובכך מזיקה ליציבות התרבות.

להלן פירוט חמישה ערכים הרסניים שהתרבות המערבית מנסה להטמיע בנו. לאחר הפירוט נראה במה כל ערך הוא הרסני ונוגד למבנה נפשנו.

א. **האדם הרציונלי** - מודל האדם המקובל בתרבות הוא מודל הרסני

הרציונלי. המיתוס המערבי הוא שהאדם פועל, ועליו לפעול, מתוך שיקולים הגיוניים תוך ניתוח מודע של אפשרויות. על החלטות להתקבל על סמך מסקנות מנתונים אמפיריים. על האדם לחשוב ולפעול בהיגיון, כי מבחן התוצאה הוא הקובע. משמעויות, איכויות, תהיות, רגשות, מניעים, אמיתות רגשיות ואינטואיטיביות נחשבים לתוצרים נחותים ומשניים בערכם. למסעות רוחניים ותהיות על אודות תכלית ומשמעות הקיום אין ערך בפני עצמם. אלה נחשבים כתוספות תמהוניות בלבד.

ב. **תקנות, נהלים וחוקים** - בעקבות תפיסה רציונליסטית זו, החברה המערבית מנסה לתעל, לסדר ולכפות ערכים על אזרחיה, מלמעלה למטה, בעזרת תקנות, נהלים וחוקים. התרבות משקיעה מאמצים ומשאבים רבים ביצירת מסגרות חוקיות כדי לנהל באופן צודק מערכת שוויונית של אזרחיה. החברה מניחה שניתן לכפות על בני אדם ולהפעילם מבחוץ, ואינה לוקחת בחשבון את הצד הרגשי של טבענו, כגון מניע ההתחברות שיכול ללכדה. החברה המערבית משקיעה בפיתוח יחסי אנוש חמים הרבה פחות מאשר בהרס יחסי אנוש כבאמצעי לחימה או בטכנולוגיה (Rimor, 2003).

ג. **חומרנות** - קידום טכנולוגי, שינוי סביבתי, אגירת רכוש וקניין פרטי

3. לעומת ערך החומרנות, לפיו טכנולוגיה, שינוי סביבה ועונג הם ערכים שמעצימים אושר, מחקרים עדכניים מראים תוצאות הפוכות. אושר הוא מצב פנימי והקשר שלו לסביבה ולגורמים חיצוניים, לטכנולוגיה, לעושר ולעונג הוא חלש עד אפסי (סליגמן, 2005).
ההשקעה המסיבית של תרבות המערב בחומר, בשיפור סביבה, באגירת רכוש ובפיתוח טכנולוגי היא עיוורת כלפי שאיפת האדם לאושר ולמשמעות ולוקה בכורות ובחוסר רגישות כלפי טבע האדם. תרבות המערב לוחצת אותנו לפתח צדדים שאינם מעצימים אושר. תנאים חיצוניים משמשים בסיס לקיום הפיזי, אך מעבר לרמה בסיסית מסוימת הם אינם מוסיפים לאושרנו (בן שחר, 2008; סליגמן, 2005). שינוי סביבה ופיתוח טכנולוגי אכן מעצימים הנאות, אך הנאות אינן מביאות אושר. הנאות הן "חבית ללא תחתית": מגיעות לרוויה מהירה, גוררות התרגלות ולכן מעלות את סף הגירוי ודורשות מילוי מואץ ומתמיד. בנוסף, עודף בהנאות גורם לתחושות של דחייה ובסיומן עולות אף תחושות שליליות דמויות דיכאון.

אדם מאושר הוא זה המממש מטרות משמעותיות וחיוביות. אושר אינו נמדד אלא נחוה (רימור, 2003). אדם מאושר "זורם" - משקיע עצמו כמיטב יכולתו במימוש מטרות (Chikszentmihalyi, 1997).
אדם מאושר כשהוא אוהב ונאהב. לאנשים מאושרים יש קשרים בעלי משמעות עם סביבתם. אינטימיות, עבודה משמעותית וקשרים חברתיים מביאים אושר (סליגמן, 2005).

4. אינדיבידואליזם כערך וכדרך חיים אינו מתאים כיום לתרבות המערבית. זה ערך הפוך לטבענו. הסתגרות האני בגבולות, בחומות של פרטיות, בחשדות ובאדישות לזולת, יוצרים בדידות ואומללות. תחרותיות לקידום האני לעומת האחר גוררת לעתים קרובות תוקפנות. האדם בטבעו אינו אינדיבידואליסט. בני אדם קשורים אלה לאלה באינסוף קשרים חומריים, רגשיים וחברתיים. במדינה המודרנית אנו קשורים פיזית באמצעות מערכות טכנולוגיות: ערים, מכונות, כבישים, חפצים, מזון, ביגוד, דיור, שפה, תקשורת, מחשבים וכדומה. במקביל אנו קשורים רגשית במערכת מורכבת של משיכות ודחיות. קיום מבני הנפש שלנו - כגון "דימוי עצמי" או "אני" - תלויים בזולת וכך גם מעמדנו ותפקידנו. בני אדם, חברות, מדינות, ארצות ועמים שוחים כדגים בים של רשתות קשר קיומיות, פיזיות ונפשיות כאחד.

5. ערך היחסיות התרבותית מתגלה כיום כטעות. מחקרים דיאכרוניים וסינכרוניים באשר לערכים תרבותיים מראים שקיימים ערכים בסיסיים המשותפים לכל האנושות ומשמשים אידאלים מנחים (סליגמן, 2005). מקבץ ערכים שנמצא לאחרונה כמשותף לתרבויות שונות במשך ההיסטוריה ומאחד תרבויות כיום הם: חכמה, אומץ, אנושיות, צדק, מתינות ורוחניות. קיימת ליבה ערכית משותפת בין תרבויות ובין בני אדם. ליבה זו מבטאת את הדמיון הפיזי והנפשי בין בני האדם, שהוא הבסיס להבנה ולתקשורת בין בני אנוש בכל מקום שהוא על פני כדור הארץ. ליבה רוחנית מתבטאת בכמיהה לאידאל, לטוהר, לאמת, לטוב וליפה. בזכותה חיינו הרוחניים עשירים, מלאי תקווה וציפיות חיוביות. ציפייה לקיום טוב יותר, כמיהה ליפה ולביטויי הטוב בהווה מושכים את האדם מהשלילה, הרוע והכיעור לעבר מימוש אישי וחברתי חיובי. ציפיות אלה מניעות את האדם להתנהגויות של יזמה ויצירתיות.

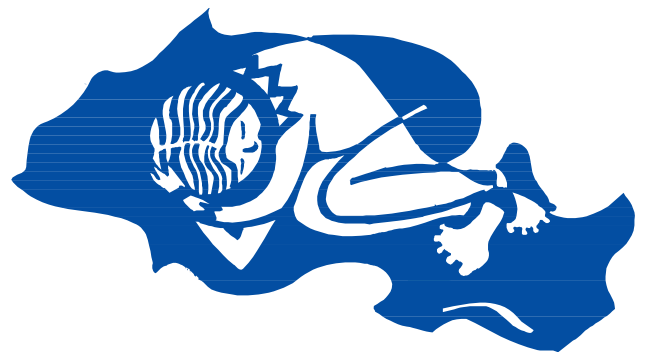
בני אדם נוטים לאמת אחת ולפתרון אחד. המדעים חותרים לאמת אחת. לדוגמה, מדע הפיזיקה חותר למציאת החלקיק האולטימטיבי בעולם החלקיקים האלמנטריים ולגילוי "תאוריה של הכול". מדע הפסיכולוגיה חותר להציג מודל בסיסי שיסביר את כל התנהגות האדם. כך שאר המדעים. לא פלא הוא שרוב האנושות נוטה לאמונה מונותיאיסטית כשיא של אמת אחת.

בניגוד לאמור לעיל, הפוסט-מודרניות המערבית גורסת ערכים תלויי סובייקט, תלויי תרבות, תלויי מקום ותלויי זמן. שאיפות

כחפצים, קרקעות וממון הם אבני יסוד בתרבות. הנאות חומריות הנלוות לפיתוח הצד החומרי של הקיום נתפסות כמעצמות אושר. האדם המערבי נסחף למרדף מתמיד אחר מילוי צרכים מענגים ואחרי הממון הקונה אותם, וחש אבוד כשהוא ללא הנאה. הטוב פירושו בעיקר עונג ותועלת חומרית. אושר אינו נמדד על פי עומק רוחני. שינויים פנימיים ורוחניים נחשבים למשניים בערכם יחסית לשינויים חיצוניים. הקרבה, חמלה, צניעות, מתינות, ויתור, או תמימות אינם נחשבים כערכי מטרה תרבותיים ולעתים אף להפך.

ד. **אינדיבידואליזם** - ייחודיות הפרט היא ערך מרכזי בחברה המערבית. מאפיינים מרכזיים הם: עצמאות אישית, מימוש עצמי, אסרטיביות אישית, אחריות אישית, תחרותיות אישית, בניית חומות סביב האני בשם הפרטיות, הדגשת החוויות האישיות, הערכת קשרי אנוש לפי מודל "משחק-סכום-אפס" ודומיהם. ערכים וזהות קולקטיביים של התחברות נתפסים כמיושנים.

ה. **יחסיות תרבותית** - בעקבות הדגשת האינדיבידואליזם ברמת המיקרו, נתפסת הייחודיות התרבותית כבעלת ערך גם ברמת המיקרו. לפי ערך זה, יש לקבל כל תרבות כפי שהיא עם אמת וטוב ייחודיים עבורה. אין יתרון ערכי לתרבות זו או אחרת, או לערכים אלה או אחרים. בדמוקרטיה המערבית נתפס השווה כשווה מבחינת ערכו. ערכי מוסר יכולים להשתנות והם תלויי נרטיב, מקום וזמן. המציאות כולה היא רבת פרשנות. זו מהות הפוסט-מודרניזם. בני אדם בונים נרטיב תלוי סביבה חיצונית ופנימית ותלוי הקשר. שינוי נרטיב נתון לבחירתנו ונתפס לפעמים כשינוי מציאות (וילבר, 2006).

חמשת הערכים האלה הם הרסניים מכיוון שמבנה הנפש האנושית מבוסס על אפיונים שונים ואף הפוכים מאלה דלעיל. במקביל לחמשת הערכים דלעיל, להלן חמישה ערכים שהם תוצאה של מבנה הנפש האנושית ומנוגדים לחמשת הערכים דלעיל.

1. לעומת ערך "האדם הרציונלי" המקובל בתרבות המערבית, המודל המתאים יותר לתיאור התנהגות האדם הוא מודל "האדם הפסיכולוגי" (כהנמן, 2005). לפיו, החלטות האדם מותנות גם בערכים, עמדות, רגשות, מניעים, ציפיות, אידאולוגיות, תהיות, עדיפויות, משיכות, אינטואיציות ודחפים בלתי מודעים. רציונליות היא רק מרכיב נפשי אחד מתוך רבים אחרים.

2. קשה מאוד להטמיע תקנות, נהלים וחוקים כדי לקדם צדק ומוסר חברתי. בני אדם אינם פועלים במיטבם כשהם כפופים לתקנות, נהלים וחוקים, יהיו צודקים ככל שיהיו. זאת אנו רואים כיום בכל הדמוקרטיות המערביות. בני אדם פועלים במיטבם כשהם נמצאים בקשרים הבנויים על רגשות חיוביים כידידות. מבחינה התפתחותית קודמת היקשרות (attachment) להתפתחות המוסר וראשונית ממנו. אהבה, כרגש מרכזי המאפיין היקשרות, משמשת בסיס איתן לבניית קשרים בין בני האדם. קידום ויישום חמלה, שיתוף, אמפתיה, עזרה, ויתור, הכלה, סליחה, רחמים, ניחום, פיוס, הדדיות ודומיהם בקשרינו החברתיים מקדמים ישירות התנהגויות מוסריות כצדק חברתי.

האדם לאידאליים, לאוטופיה ולגאולה נחשבות אנכרוניסטיות ובלתי משמעותיות. תפיסת עולם זו של הפוסט-מודרניות גורמת לאדם כיום לחוש נבוך ומיואש.

מסקנה מחמש הנקודות דלעיל: ערכי התרבות המערבית ברמת המקור הם הרסניים עבור מבנה נפשנו ואינם תואמים לערכי הפרט. הפער העמוק בין ערכי החברה המערבית לבין ערכי הפרט ניתן לגישור אם ישתנו ערכי התרבות המערבית. להלן כיוון השינוי התרבותי הרצוי.

העידן החדש: קץ האינדיבידואליזם, הלאומנות וקץ הדמוקרטיה המערבית

כפי שראינו בסעיף הראשון, בסיס הקשרים החברתיים הוא היקשרות (attachment) רגשית בין בני אדם. היקשרות אצל הפרט קודמת להתפתחות מוסרית (Clark & Kohlberg, 1984). התפתחות המוסר היא אטית ביותר, תחילתה שנים לאחר הלידה והיא שייכת לתחום הקוגניטיבי. ממצאים בתחום זה מראים שרק מיעוט מהאוכלוסייה מגיע לרמות מוסר גבוהות של ערכי שוויון וצדק אוניברסליים, וגם זאת רק בגילים מאוחרים הרבה יותר. היקשרות והתחברות, לעומת זאת, אינן תהליכים קוגניטיביים, הן בסיסיות מראשית חייו ומשותפות לכל בני האדם.

דמוקרטיה, כמערכת המנסה ליישם ערכי מוסר כערכי שוויון וצדק, היא דרך חיים קוגניטיבית ולא רגשית. לכן קשה לבסס חברה אנושית על עקרונות דמוקרטיים כ"שוויון", "צדק" ודומיהם, שהם מושגים תלויי קוגניציה ואינם קלים לתפיסה. כיום - כל עוד איננו מיישמים היקשרות, אהבה והתחברות כבסיס לחברה - משמשת הדמוקרטיה מודל לחיי חברה סבירים. אך זוהי ברירת מחדל חברתית. בניית חברה על בסיס קוגניטיבי בלבד של שוויון וצדק מעמיסה מסגרות מעיקות ומסורבלות של חוקים ונורמות הנתפסים כזרים לטבענו. צדק בלבד כמנחה חברה מעיק על הקיום החברתי מכיוון שהוא מצריך פעילות שכלתנית בלתי ישירה שאין מאום בינה לבין התחברות. כיום, כשאין אהבה או חמלה בין בני אדם, מנסים חוקים ונורמות לשמש תחליף תומך לבניית מסגרת חברתית, אך זהו תחליף קר ושכלתני. זה ניסיון השכל לכפות עצמו על הרגש. תהליך כזה הוא קשה ולא יציב מבחינת המבנה האבולוציוני האנושי והיישום ההתנהגותי (דמסיו, 1998; לוד, 1998; לזרוס ולזרוס, 2001). זהו מחיר יקר שאנו משלמים בעבור חיים דמוקרטיים משותפים.

לעומת זאת, התחברות יכולה לשמש בסיס איתן ליחסי אנוש, שכן היא צורך אנושי בסיסי ביותר ומועדף. קשר ואהבה הם גם מרכיבים מרכזיים באושר האנושי, כפי שראינו בסעיף הקודם ונראה מיד. התחברות מניעה כל אחד מאתנו לקשרים, לידידות, לאהבה, לזוגיות ולאינטימיות. בחברה המפתחת קשרים של אהבה וחמלה מגיל צעיר, הצורך בכפייה, צבא, משטרה או בתי משפט הוא מינימלי. פיתוח אהבה וחמלה כלפי הזולת מביא לחיים משמעותיים ומלאי ערך. אהבה וחמלה מקלים על הקיום החברתי. העמקת קשרינו האמפטיים והאחריות הרגשית לזולתנו ברמת הפרט ישנו את יחסי הפרט בחברה ואת המבנה החברתי. השקעה בחינוך ובפיתוח יחסי אנוש חמים יוצרת קשרים חיוביים של כבוד, עזרה, ניחום, שיתוף ואמפתיה. בחיי קהילה המתנהלים על קשרים רגשיים חיוביים ועל ויתור והדדיות מתוך רצון, נדרשים מעט מאוד חוקים. בקיום כזה יישמרו בלאו הכי עקרונות השוויון והצדק, העמדת התחברות - ולא שכלתנות - בראש סדר עדיפויות אישי וחברתי תמוסס אינדיבידואליזם ולאומנות. כך נשפר שיפור של ממש את איכות חייו האישיים והחברתיים. שינוי המבנה החברתי ישנה גם יחסים בין חברות ומדינות. אנשים ואומות יתחברו ויחיו בשלום. סדר חברתי חדש זה פירושו קץ הדמוקרטיה המערבית בצורתה הנוכחית, וכינונה של התחברות אוניברסלית. התחלה מהוססת אך מבטיחה ניתן לראות ברשתות חברתיות וירטואליות. השקעות חינוכיות בפיתוח יחסי אנוש חמים וחיוביים בין האזרחים

ייצרו חברה מאושרת יותר. מחקרים בפסיכולוגיה של האושר נותנים לרגשות חיוביים כאהבה מקום מרכזי באושר (סליגמן, 2005). דרך הרגשות החיוביים, החמלה והוויתור קצרה יותר מדרך נהלים וחוקים ליצירת חברה מלוכדת ומאושרת. אהבה קודמת לצדק. בהקשרים רגשיים כאלה פועלים בני האדם מתוך חירות וללא כפייה (Fredrickson, 1998).

ההשקעה המסיבית של התרבות המערבית כיום בפיתוח ידע, מדע, טכנולוגיה ותוצריהם היא תוצאה של ערכי החומרנות, העדפת השכלתנות והשלטת נהלים מכניים. התרבות משקיעה הרבה פחות בפיתוח התחברות לזולת ובמימוש רגשות חיוביים. ערך האינדיבידואליזם השולט בנו דוחף אותנו להדרה חברתית, הפרדה ולאומנות על סוגיהן השונים. ערך האינדיבידואליזם דוחף אותנו ל"משחק סכום אפס": להרוויח על חשבון האחר - כסף, אדמות, כוח וכדומה - מתוך ציפייה שרווחים אלה יגבירו את אושרנו, אך לא כך היא (סליגמן, 2005; בן שחר, 2008).

פיתוח יחסי אנוש חמים אינו עומד כיום בראש סולם העדיפויות האישי והחברתי. במקום זאת מרבה החברה המודרנית בחקיקת חוקים, תקנות ונורמות ברמת המקור שמטרתם "שמירה על ערכי הדמוקרטיה", כשוויון הזדמנויות, זכויות אדם וצדק. אך כפי שראינו זו ברירת מחדל המתאימה לתקופה הנוכחית בלבד, שכן כיום, בתרבות המערבית, יחסי האנוש אינם מפותחים. הדמוקרטיה בצורתה הנוכחית היא תחליף עכשווי בלבד לחיים אנושיים חמים וטובים.

ברירת מחדל זו טומנת בחובה את הרס עצמה. מושגים דמוקרטיים רבים הם פרדוקסליים וחמקמקים. ניקח לדוגמה ערך דמוקרטי בסיסי הניתן לניסוח כך: "כל זמן שאדם אינו פוגע באחר, זכותו לחשוב, לרצות, לחוש ולפעול באופן חופשי". אך עד להיכן מגיעה ה"פגיעה" באחר? איך נתייחס לעלבון מילולי כלפי הזולת, האם זו פגיעה? איך אפשר להחליט מהי פגיעה - נפשית או פיזית? מהם גבולות ההטרדה? עד להיכן מגיעה פעולה חופשית? עד להיכן קיימת "אחריות מוסרית"? אם סיוע להריגה נחשב גם "מניעת עזרה מהזולת שתורמת למותו" הרי שמעשים רבים שלנו שייכים לתחום זה, כגון מניעת עזרה מחסרי בית המחישה את מותם, או מניעת עזרה ממדינות רעבות המחישה מותם של המונים. קשיים כאלה מתגלים במקרים רבים בהם מתלהטים ויכוחים על צדק חלוקתי, שוויון זכויות לנשים, למיעוטים אתניים, מעמד הומואים ולסביות, טיפול בחסרי דיוק, חופש דת וכדומה. נראה שאין קץ לוויכוחים אלה ודומיהם.

הדמוקרטיה מגייסת במקרים כאלה תלי תילים של סכולסטיקה משפטית-פלפולית, מסובכת וחסרת מוצא, שכן לעולם אין הסכמה מלאה בין הצדדים עקב חמקמקות המושגים. הדמוקרטיה נתקלות כאן בקשיים נטולי פתרון ובכך הן למעשה מאבדות עצמן לדעת. לכן רבים חשים נבוכים ומבלבלים כאשר לערכים מוסריים. ידועה גם העלייה הניכרת בבעיות נפשיות כמו דיכאון. רבים מאתנו חווים מבוכה אידאולוגית ומחפשים כל העת אידאליים ומשמעות לחיים.

ראוי להוסיף שוויכוחים אלה, השייכים אמנם לתחום קוגניטיבי, מסתירים בבסיסם - אולי באופן בלתי מודע - מאפיינים רגשיים של הטבע האנושי שעליהם עמדנו בסעיף הראשון. במקרים רבים מתלווה לוויכוחים אלה מסר רגשי עמוק של המתדיינים משני הצדדים המשווע רגשית לקבלה הדדית, כבוד הדדי, חמלה, חיבה, אהבה וכל אותם רגשות חיוביים היקרים לנו. ואמנם הוויכוח יימשך לעד אם לא תהיה אהבה, קבלה, כבוד, חמלה וחיבה בין בני האדם. לעומת זאת אם שני הצדדים יבטאו את הרגשות החיוביים האלה, יתמוססו הוויכוחים וייעלמו.

קידום רגשות חיוביים של התחברות ייצור מבנה חברתי חדש. זה קיצה של הדמוקרטיה המערבית בצורתה הנוכחית. החלופה לה היא העדפת

לאושרם ולא יחיו בחשד שייקחו מהם רכוש, קניין, טריטוריה וכדומה. במקום חששות ופחדים מהזולת, הגוררים התנהגויות שליליות של הסתגרות ופגיעה באחר, נתפנה לממש את הפוטנציאל האנושי שלנו תוך פתיחות והתחברות לזולת. התחברות אוניברסלית מתוך אמון באדם, בסביבה, בטוב ובצדק תמוסס חששות ופחדים. כך נבנה חברה ותרבות מאושרות יותר מאשר בהווה.

התחברות היא גם הכיוון שהאבולוציה פונה אליו. ככל שבעלי חיים מפותחים ומורכבים - מזוחלים ועד ליונקים נמוכים ואחרים הגבוהים, כולל האדם, הם חברתיים ואכפתיים יותר לסביבתם החברתית. תכונותיהם הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות מתפתחות לכיוון זה. אצל האדם, לדוגמה, ככל שחולפות תקופות אבולוציוניות מתפתחות העין האנושית ותופסת (perception) את הסביבה ביתר דיוק, כי היא מותאמת יותר ויותר לסביבתה. כך גם הבנה וחשיבה אנושית. ככל שעובר הזמן אנו מתקרבים להבנה מדויקת יותר של הסביבה החברתית והפיזית. הבנה בהירה יותר היא מעצם הגדרתה אף כוללת יותר - לכיוון האוניברסליות. כך גם רגשות ההתחברות החיוביים שלנו.

התהליך מתואם גם עם התפתחות המוח. האדם מפותח מיונקים אחרים. הקורטקס התפתח לאחר המוח הרגשי (כגון רקמות האמיגדלה). הידיעה, לפיכך, מתקדמת מהרגש. ידיעה והבנה עשויות להתייחס לרגש ובמידה מסוימת אף לשנותו. לכן סביר לצפות שככל שנתפתח, ההבנה תשלט יותר ברגשות. הבנת רגשות שליליים ממוססת אותם. הבנה של רגשות חיוביים מעצימה אותם כי היא יוצרת עוד אפשרויות פעולה (Fredrickson, 1998). מסקנה מנתונים אלה היא שכיוון ההתפתחות האנושית הוא ליותר רגשות של שמחה ואושר.

כיוון זה ניתן לראות גם בהתפתחות מבנה המוח האנושי על שלוש השכבות שבו. לפיהן, ניתן להצביע על התפתחות היררכית של שלושה סגנונות קשרים (למפרט, 1994), מהנמוך שהוא קשר פיזי, ליותר גבוה שהוא הרגשי - של תלות ואכפתיות, ליותר גבוה שהוא קוגניטיבי - של עידון הרגשות לפיתוח אינטימיות, אמפתיה, התחייבות, פתרון קונפליקטים מתוך חמלה וויתור וכדומה. היררכיה זו מדריכה את יחסי האנוש בינינו ובמיוחד את חיי האהבה שלנו. מסקנה: מכיוון שהאבולוציה מעדיפה את החדש, חשובים לאדם בעיקר האפיונים המעודנים והאמפתיים שביחסי אנוש, שעליהם אחראי הקורטקס.

על סמך נתונים אלה אפשר לצפות שמבחינת מבנה המוח צועדת האנושות מ"אדם חושב" ל"אדם חושב-אוהב". ייתכן שהתהליך יתרחש כדלהלן; פונקציות קוגניטיביות "נקיות", כפתרון בעיות וקבלת החלטות, ייהפכו לאוטומטיות יותר ויותר עקב שיפור אבולוציוני בהתאמתן לסביבה. כלומר, כפי שה"אדם המרגיש" פועל אוטומטית לפי פעילות השכבה הלימבית של המוח כמעט ללא שליטה מודעת, כך אפשרי שתהליכי חשיבה רבים כפתרון בעיות וקבלת החלטות ייהפכו לתהליכים אוטומטיים, או יעברו לשליטה הטכנולוגיה שכבר כיום נראה שאופק הפוטנציאל שלה הוא אינסופי.

ה"אדם החושב" בעל הקורטקס המפותח יפתח עוד שכבות חדשות הקשורות יותר לרקמות האחראיות על הרגשות, ובייחוד על הרגשות החיוביים שכן זה כיוון האבולוציה. שכבות הקורטקס העכשווי יתפתחו לשכבה חדשה של תגובות מודעות של "אדם חושב-אוהב" הנובעות מתוך נטייה להתחברות, לאכפתיות, לאמפתיה, לשיתוף, לנתינה ולהישרדות אוניברסלית בקיום חדש בתנאים חדשים וחיוביים של יחסי אנוש.

אם נעז לנבא את עתיד רחוק של האנושות, נאמר שככל שלכולם אכפת מכולם, ככל שפחות נפגע באחר פיזית ונפשית, ילך ויתפתח אורגניזם אוניברסלי - אנושות - שהאני הפרטי הוא חלק בלתי נפרד ממנו. כך מתקדמת האבולוציה מבחינת רמת המקור. רמזים לגישה אוניברסלית זו החלו מאמצע המאה שעברה וצוברים תאוצה עכשיו (Lovelock, 2009; וילבר, 2006; הררי, 2011).

ההתחברות, השיתוף והאהבה. אלה ערכי העידן החדש. עידן חדש זה אין פירושו חזרה לאחור למבנה הקולקטיבי-משפחתי של חברות קדומות, שאמנם היה בנוי על קשרים רגשיים, אך היה ברובו היררכי, כוחני, פטריארכלי ובעלותי. המבנה החברתי החדש יבסס את הערכים הגבוהים שלמדנו מהדמוקרטיה על רגשות חיוביים של התחברות ויחסי אנוש חיוביים. הערכים הגבוהים האוניברסליים יהיו תוצר של פיתוח קוגניטיבי מעמיק של יחסי אנוש חיוביים של התחברות וקשר. רמזים ראשוניים להתפתחות התרבות בכיוון זה נראים כבר עתה בתופעות הגלובליזציה, ה"גוגליזציה" וה"פייסבוקיזציה" המתפתחות כיום בקצב מסחרר, או בבניית תכני ליבה של קורסי יסוד אקדמיים בארצות הברית ובאיחוד האירופי, או בתכנון משותף של צוותי חינוך של "מבחני פיזה" גלובליים. מהותה של חלופה חברתית זו תתגשש ותצא לאור ככל שהחיבור והקשר בין בני האדם ילך ויתחזק.

התחברות היא גם הכיוון אליו פונה האבולוציה. ככל שבעלי חיים מפותחים ומורכבים - מזוחלים ועד ליונקים נמוכים ואחרים הגבוהים, כולל האדם, הם חברתיים ואכפתיים

אוטופית השיתוף, החמלה וההתחברות מיוחדת בכך שהיא היחידה מהאוטופיות בהיסטוריה שאינה דורשת להרוס עולם קיים כדי לבנות עולם חדש, כפי שדרשו ודורשות "אוטופיות" אחרות, כקומוניזם ופשיזם. אוטופיות אחרות שהרסו את הקיים נכשלו. לעומתם בונה האהבה עולם חדש על סמך הקיים בתוכנו.

התחברות אוניברסלית ואבולוציה

התחברות אוניברסלית מתאימה לאבולוציה. בני אדם נוטים להתחבר בעת מצוקה ובעת רווחה. התחברות, אהבה וקשר אינם רק בעיתות מצוקה לצורכי הגנה והישרדות, שאז שיתוף פעולה מקל על הישרדות. אילו התחברות הייתה לצורך הגנה והישרדות בלבד, היינו מעדיפים התחברות במצבי מצוקה בלבד ולא במצבי רווחה. במצבי רווחה מתפתחים ומתעצמים קשרים של חיבה ואהבה. התחברות ואלטרואיזם הם מצבים מנצחים, שכן המתחברים מרוויחים מכל הבחינות. התחברות וקשר מרחיבים ומממשים את הפוטנציאל האנושי משום שהם מתואמים עם רגשות חיוביים (Fredrickson, 1998).

בסיס להתחברות הוא דאגה ונתינה לזולת. למרות ערכי האינדיבידואליזם האנוכי והקפיטליזם הדורסני (לא האידיאליסטי המוצג ב"עושר העמים" של אדם סמית) השולטים כיום במערב, דאגה לזולת ונתינה לאחר מהווים אף בתקופתנו מקור מרכזי לאושר אנושי (סליגמן, 2005; בן שחר, 2008). נתינה, בייחוד נתינה מעודפים, היא גם אינטרס חברתי. מחקרים מראים שעודף משאבים - רכוש, הון וכוח - מעל רמה בסיסית אינו מוסיף לאושר. לעומת זאת מראים מחקרים שחוסר משאבים הנמוך מרמה בסיסית זו פוגע באושר (סליגמן, 2005). המצב כיום הוא שמיעוט מהאנושות אוהז בעודף אדיר של משאבים. מיעוט זה אינו מאושר יותר מאלה שחיים ברמה בסיסית. לעומתם, רוב האנושות חיה מתחת לרמה הבסיסית ואושרם של אותם המונים נפגע ולוקה בחסר. המסקנה היא שאם המיעוט בעל העודף יותר על משאביו, המיותרים לאושרו, ויתחלק בהם עם בני האנוש שחיים מתחת לרמה הבסיסית, תגיע האנושות למצב שבו לכל בני האדם יש רמה בסיסית סבירה של משאבי קיום - מזון, ביגוד, ביטחון ושייכות. כולנו נוכל אז לממש את אושרנו ללא הבדל בין עניים לבין עשירים.

בני אדם יהיו אז פנויים אלה לאלה. נקנא פחות, נתחרה פחות, נחשוד פחות, נהיה פחות רכושניים וישררו בינינו אמון ואמפתיה. אנשים לא ישקיעו מרצם באגירה מיותרת של הון ומשאבים שאינם מוסיפים

מסקנות לסיכום

פרום, א. (1975). **אמנות האהבה**. תל אביב: הוצאת הדר.

פרום, א. (1972). **מנוס מחופש**. תל אביב: הוצאת דביר, תרגום: גרץ, א.

Ainsworth, M.D.S. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932-937.

Buss, D. M. (1999). *Evolutional psychology: The new science of the mind*. Boston: Allyn & Bacon.

Bowlby, J. (1985). *Attachment and loss* (Vol. 2) (3rd ed.). Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Chikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow*. New York: Basic Books.

Clark, P. & Kohlberg, L. (1981). Moral development, religious thinking, and the question of a seventh stage. In P. Clark & L. Kohlberg (Eds.), *Essays on moral development* (Vol. I). San Francisco: Harper & Row.

Fredrickson, B.L. (1998). What good are positive emotions? *Review of General Psychology*, 2, 300-319.

Harlow, H.F. & Harlow, M.K. (1966). Learning to love. *American Psychologist*, 54, 244-272.

Hatfield, E. & Rapson R.L. (1996). *Love and sex: Cross-cultural perspectives*. Boston: Allyn & Bacon.

Lorenz, K. (1981). *The foundations of ethology*. New York: Springer-Verlag.

Lovelock, J. (2009). *The vanishing face of Gaia*. New York: Basic Books.

Rimor, M. (2003). If love then justice. *Sociological Inquiry*, 73 (2), 167-176.

התרבות המערבית נמצאת במעבר מהתקופה הפוסט-מודרנית לעידן חדש. התפתחות העידן החדש היא לכיוון שיפור יחסי אנוש ולאונברסליות. התחברות, הכלה והכללה, הולידם ואחוזה רגשית הם הממדים הרוחניים שאליהם מתפתחת האנושות כאורגניזם ביו-רוחני.

סגירת הפער שבין נטיות אבולוציוניות ברמת הפרט לבין ערכי התרבות המערבית ההרסניים תנבע מקידום יחסי האנוש ברמת הפרט, כאהבה, חמלה, אמפתיה, הכלה, אלטרואיזם, סימפתיה, הזדהות, חיבה, משיכה, ידידות, אהדה, שיתוף רגשי, תשומת לב רגשית, שיתוף פעולה, הדדיות, עזרה הדדית, הכרה הדדית, ויתור, פיוס, כבוד, הערכה, ניחום, מחילה, חסד, סליחה, רחמים ועוד. קידום זה פירושו שינוי ערכי התרבות והתאמתם לכיוון התפתחות האנושות. קידום זה הוא בידינו.

חומרנות המערב וצבירת רכוש אינן דרכנו לאושר ואינן מוסיפות לאושרנו. הטכנולוגיה אינה פותרת את הבעיות הקיומיות של האדם. מבחינת ההתפתחות הפסיכולוגית של הפרט, קשר, אהבה וחמלה קודמים לצדק, כלומר לשכלתנות. קשר לזולת ושיתופיות אנושית הן העדפות טבעיות של האדם והן הבסיס לאושרו. השקעה בפיתוח קוגניטיבי של עקרונות צדק חברתי על חשבון קשרים רגשיים היא מיותרת ואינה מניבה את התוצאות הרצויות לחברה. יחסי אנוש משופרים של אכפתיות, ויתורים וחמלה יקדמו חברה מאושרת שממילא תפעל בצורה צודקת.

התבונה האנושית אינה מופרדת ממערך הרגשות וההערכות המוסריות שלנו. כל ניסיון להפריד בין תבונה לרגש, לכודד את הפן הרציונלי שלנו ולהשליט אותו על חיינו החברתיים יוצר דימוי מעוות של האדם. השפעת היחסיות התרבותית המשמשת בטעות כדגל התקופה הפוסט-מודרנית היא מינורית בחברה. בני האדם שותפים לליבת ערכים המשמשת כאידאל אנושי - כמיהה לאמת אוניברסלית, לאהבה, לטוב, ליפה ולצודק.

שינוי ערכי תרבות המערב לכיוון שיפור יחסי אנוש והתחברות אוניברסלית ישים קץ לאינדיבידואליזם המערבי, ובעקבותיו לדמוקרטיה המערבית כפי שהיא כיום. כך מסתיימת תקופת המבוכה הפוסט-מודרנית ומתחיל עידן חדש.

מקורות

בן שחר, ט. (2008). **באושר ובאושר**, תל אביב: מודן הוצאת לאור, תרגום: שורר, ע.

דמסיו, א. (1998). **השגיאה של דקרט**. תל אביב: הוצאת כנרת, תרגום: בנאי, ד.

הררי, י"נ (2011). **קיצור תולדות האנושות**. תל אביב: הוצאת דביר.

וילבר, ק. (2006). **קיצור תולדות הכול**. תל אביב: הוצאת כנרת, תרגום: טל, י"א.

כהנמן, ד. ועמיתיו (2005). **רציונאליות, הוגנות ואושר**, מבחר מאמרים בעריכת מ. בר-הילל, תל אביב: הוצאת כתר: עריכה: בר-הילל, מ.

לדו, ג' (1998). **המוח הרגשי**, תל אביב: הוצאת עם עובד, תרגום: סתיו, ש.

לזרוס, ר. ולזרוס ב. (2004). **רגש והיגיון**. תל אביב: הוצאת זמורה-ביתן, תרגום: קראוס, מ.

למפרט, ע. (1994). **האבולוציה של האהבה**. משרד הביטחון, האוניברסיטה המשודרת.

סליגמן, מ. (2005). **אושר אמיתי**. תל אביב: הוצאת מודן, תרגום: זיסקינד-קלר, י.